

Onderzoek naar de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt: een speurtocht naar de kwadratuur van de cirkel

J. Dronkers, J. A. M. Heijke en R. K. W. van der Velden

Als onderwijs mede als doel heeft leerlingen voor te bereiden op hun latere maatschappelijk functioneren, dan is het functioneren op de arbeidsmarkt een goede maatstaf voor het succes van die voorbereiding. Het is immers in belangrijke mate dáár dat zij hun capaciteiten zullen moeten inzetten en waar de mogelijkheden liggen deze verder te ontplooiën. Het ligt dus voor de hand de inrichting van het onderwijs mede af te stemmen op de eisen en mogelijkheden van de arbeidsmarkt. De signalen die de arbeidsmarkt afgeeft zijn echter niet zo duidelijk. Het debat over de optimale aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt is dan ook voortdurend in beweging en wordt door zeer uiteenlopende visies beheerst. Een tweetal indringende vragen spelen hierbij de hoofdrol. De eerste vraag betreft wat nu eigenlijk de opbrengsten zijn van het onderwijs voor het arbeidsleven en de tweede vraag heeft betrekking op de mate waarin de heterogeniteit van de arbeidsmarkt zich zou moeten weerspiegelen binnen het onderwijs.

Het antwoord op de eerste vraag kent twee extreme standpunten. Het ene standpunt luidt dat het onderwijs opbrengsten genereert in de vorm van kennis, vaardigheden en houdingen die productief kunnen worden aangewend tijdens het beroepsleven. Over het algemeen geldt dat hoe meer onderwijs men heeft genomen, hoe productiever. Deze visie wordt ondersteund door de 'human capital' theorie (Schultz, 1961; Becker, 1964). Volgens de andere zienswijze schept het onderwijs geen menselijk kapitaal, maar wijst het behaalde diploma slechts op de aanwezigheid van capaciteiten om dat diploma te behalen. Het zijn alleen deze capaciteiten die de produktiviteit van subjecten bepalen; het onderwijs voegt daaraan niets toe, maar maakt door het verstrekken van een diploma zichtbaar wat in potentie reeds aanwezig was. Hoe hoger het behaalde di-

ploma, des te meer produktieve capaciteiten men zal hebben. Deze visie staat bekend als de 'screening' hypothese (Arrow, 1962; Spence, 1973). Hoewel beide zienswijzen reeds vele decennia oud zijn, is het niet gelukt de geldigheid van de een ten opzichte van de ander spijkerhard te weerleggen. Vaak lijken beide hypothesen wel een beetje waar te zijn (Hartog, 1983).

Ook het antwoord op de vraag naar de gewenste afstemming tussen de differentiatie op de arbeidsmarkt en die binnen het onderwijs kent twee extreme standpunten. Volgens de ene visie dienen de eisen van een bepaald beroepsdomein exact te worden afgebeeld in het leerprogramma van een opleiding. Deze kijkt op de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt wordt als het 'naïeve model' aangeduid. Lijnrecht tegenover dit model staat de visie dat de aansluiting pas ideaal is als de inhoud van het onderwijs zo algemeen is dat na betreding van de arbeidsmarkt een zeer breed beroepenspectrum binnen bereik komt. Dit zou men dus de 'flexibiliteitsbenadering' kunnen noemen (Van Hoof & Dronkers, 1980). De optimale differentiatie binnen het onderwijs lijkt evenwel een afruil te zijn tussen enerzijds een groot aantal vaktechnische specialisaties die elk een hoge produktiviteit opleveren als beroep en specialist elkaar op de arbeidsmarkt hebben gevonden en anderzijds een klein aantal algemene opleidingen die elk een breed arbeidsmarktperspectief bieden, maar als een baan gevonden is daar tegenover geen maximale produktiviteit kunnen stellen (De Grip & Heijke, 1991).

Welk empirisch onderzoek naar de aansluitingsproblematiek men ook beschouwt, beide centrale vragen komen er in enigerlei vorm steeds in terug, hetzij als object van analyse, hetzij als impliciete aanname. Binnen de cirkel

van de eigen probleemstelling en analyse spelen de vier genoemde visies met wisselende kracht, mede vormgevend aan het eindresultaat. Zo ook bij de drie artikelen die hier door ons zijn bijeengebracht. Zij zijn in een eerdere versie gepresenteerd op de Onderwijs Research Dagen 1993 te Maastricht, tijdens de gehouden sessies rond het door ons gecoördineerde thema Onderwijs en Samenleving.

Het eerste artikel is van Van der Velden en Wieling. Zij passen daarin een methodiek toe om de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters van verschillende opleidingen systematisch in beeld te brengen. Zij maken daarbij gebruik van indicatoren voor de huidige arbeidsmarktpositie, namelijk het werkloosheidspercentage en de mate van onderbenutting, en van indicatoren voor de toekomstige werkgelegenheidsrisico's, in casu de uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen en de conjunctuurgevoeligheid van de desbetreffende bedrijfstakken. Deze vier indicatoren worden voor een aantal opleidingsclusters op lager en middelbaar niveau berekend op basis van de uitkomsten van de zogenaamde RUBS schoolverlatersenquête. Met deze indicatoren brengen de auteurs vervolgens de onderlinge marktpositie van deze clusters in beeld en onderzoeken de samenhangen tussen de onderscheiden indicatoren. Zij besluiten het artikel met enkele beleidsaanbevelingen.

Wat heeft dit artikel nu te zeggen over de twee centrale vragen betreffende de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt? Het blijkt dat het artikel niet direct ingaat op wat precies de opbrengsten zijn van onderwijs. Of de arbeidsmarktpositie wordt bepaald door de in het onderwijs bijgebrachte productieve vaardigheden dan wel voortvloeit uit het selectie karakter van het onderwijs, blijft in het artikel onbesproken. De uiteenlopende onderbenuttingsscores suggereren echter dat de afgestudeerden kennelijk in staat zijn hun opleiding in verband te brengen met de eisen die hun baan stelt, hetgeen de produktiviteitsvisie ondersteunt. Het artikel geeft wel concrete informatie over het in de praktijk opgaan van de naïeve versus de flexibiliteitsbenadering. De auteurs laten duidelijk zien dat de flexibiliteitsgraad van opleidingen, voorzover deze tot uitdrukking komt in de uitwijkmogelijkheden die zij bieden op de arbeidsmarkt, onderling

zeer uiteenloopt. Er komen zowel 'naïeve' opleidingen voor die slechts werk bieden in een enkel beroepsdomein als 'flexibele' opleidingen die uitzicht bieden op een breed scala van beroepen. Interessant zou zijn om na te gaan of deze extreme marktposities voor de desbetreffende opleidingen optimaal zijn of dat de 'scope' van het curriculum respectievelijk zou moeten worden verbreed of versmald.

Als tweede artikel volgt de bijdrage van Borghans en Ramaekers. Zij analyseren het allocatieproces op de arbeidsmarkt voor basisartsen. Het gaat daarbij in het bijzonder om de kans op het ambiëren en vinden van een opleidingsplaats voor sociaal-geneeskundige, huisarts of specialist en het inkomen dat kan worden verdiend. Voor deze analyses maken zij gebruik van de afgestudeerdenenquête van de Rijksuniversiteit Limburg (de RL-Arbeidsmarktscanner). Zij sluiten hun bijdrage af met een op basis van hun empirische bevindingen gemaakte schets van de markt voor medische opleidingsplaatsen.

De opleiding tot basisarts vertoont duidelijk naïeve trekken: er is voor de afgestudeerden van deze opleiding nauwelijks een arbeidsleven denkbaar buiten het medische beroep. Opleidingsplaatsen zijn evenwel schaars, zodat noodgedwongen lang moet worden gezocht vóór men er een bemachtigd heeft. Opvallend is dat hierbij niet blijkt te worden geselecteerd op persoonlijke kenmerken als geslacht of leeftijd van de afgestudeerden of het hebben van extra kwalificaties boven het basisartsdiploma, maar dat dit diploma op zich voldoende is. Hoewel elementen van screening of human capital tot op zekere hoogte een rol kunnen spelen, wijst dit primair op een vorm van credentialisme, waarbij het diploma het toegangskarteetje vormt tot het beroep.

Bij het eerste artikel ging het om de arbeidsmarkt situatie direct na het verlaten van de initiële opleiding. Het onderwerp van het tweede artikel lag iets verder verwijderd van het initiële onderwijs. Daar ging het om de verwerving van een nadere beroepskwalificatie via een combinatie van werken en leren. Het thema van het derde artikel ligt nog verder verwijderd van het initiële onderwijs. In dit artikel analyseren Taris, Bok, Feij en Heesink de beroepsloopbaan van jonge mannen en vrouwen. Zij gaan in het bijzonder na welke gevolgen het be-

haalde opleidingsniveau heeft voor de ontwikkeling van de carrière in termen van baanniveau, aard dienstverband, promotievoorzichten en inkomen. De analyses zijn gebaseerd op paneldata van jonge mensen van 18-26 jaar, die een baan hebben van minstens 20 uur per week. De hoogte van het opleidingsniveau blijkt een belangrijk invloed te hebben op het niveau van de verworven baan en via dit baanniveau ook op de hoogte van het inkomen.

Het lijkt aannemelijk dat als jongeren aan het arbeidsleven deelnemen het niveau van de behaalde initiële opleiding geen screeningsfactor meer is, omdat hun capaciteiten nu direct vallen af te leiden uit de geleverde arbeidsprestaties. Als niettemin later in de carrière een sterke relatie tussen het niveau van de opleiding en het inkomen wordt gevonden, wijst dat iets meer in de richting van het opgaan van de human capital these. Uit het artikel blijkt evenwel dat de geleverde produktiviteit, en daarmee het verkregen inkomen, vooral tot stand komt via het niveau van de vervulde baan. Het zou dan dus niet alleen het onderwijs zijn dat mensen produktief maakt, maar het genoten onderwijs in relatie tot de mogelijkheden en eisen van de baan die wordt vervuld. Er valt overigens niet uit te sluiten dat hierbij tevens een milde vorm van de screeninghypothese opgaat, waarbij het niveau van het behaalde initiële diploma ook later tijdens het arbeidsleven een hulpmiddel vormt voor de bepaling van de geschiktheid voor de aanwezige waardevolle banen en dat degenen die daarbij succes hebben, worden beloond met een hoger inkomen op grond van de aldus vastgestelde geschiktheid.

Ten aanzien van de arbeidsmarktflexibiliteit van het onderwijs vallen uit dit artikel geen conclusies af te leiden. Dit is uiteraard het gevolg van het feit dat het gaat om een analyse van de effecten van het niveau van de opleiding, waarbij de specifieke studierichting die is gevolgd geen rol speelt.

Literatuur

- Arrow, K. J. (1962). Higher education as a filter. *Journal of Public Economics*, 2, 193-216.
- Becker, G. S. (1964). *Human Capital*. New York: National Bureau of Economic Research.

- Grip, A. de, & Heijke, J. A. M. (1991). Uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt: Flexibiliteit versus produktiviteit. *Onderzoek van Onderwijs*, 20, 6-8.
- Hartog, J. (1983). To graduate or not, does it matter? *Economics letters*, 18, 193-199.
- Hoof, J. J. van, & Dronkers, J. (1980). *Onderwijs en Arbeidsmarkt: een verkenning van de relatie tussen onderwijs, arbeidsmarkt en arbeidssysteem*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *American Economic Review*, 51, 1-17.
- Spence, O. F. (1973). Job market signalling. *Quarterly Journal of Economics*, 87, 355-374.